

Yayın Geliş Tarihi: 08.05.2021

Yayına Kabul Tarihi: 15.12.2021

Online Yayın Tarihi: 31.12.2021

http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.1055612

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Cilt: 23, Özel Sayı, Yıl: 2021, Sayfa: 75-93

ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

AVRUPA BİRLİĞİ VE TÜRKİYE ARASINDA DÜZENSİZ GÖÇ SÜRECİNDE MALİ YARDIM PROGRAMININ TOPLUMSAL CİNSİYET AÇISINDAN ANALİZİ

*Esin ASLANPAY ÖZDEMİR**

Öz

Türkiye ve Avrupa Birliği (AB) arasında neredeyse 2010 yılından bu yana düzensiz göç sorunu yaşanmaktadır. Bu sorun, Türkiye'den AB ülkelerine doğru yasal olmayan girişlerin hızla artması ile "kriz" e dönüşmüştür. Türkiye'nin coğrafi konumu, göçmenler için AB ülkelerine geçiş ülkesi haline gelmesine yol açmaktadır. Bu durum, son on yılda Türkiye'ye neredeyse hiçbir ülkenin karşılaşmadığı yoğun göç akışlarına yol açmıştır. Özellikle Suriye'den gelenler olmak üzere Türkiye'de farklı statülerde bulunan göçmenlerin önemli bir kısmı kadın ve çocuklardan oluşmaktadır. Bu durum, düzensiz göçün bütüncül olarak ele alınması için toplumsal cinsiyet perspektifini zorunlu kılmaktadır. Birleşmiş Milletler ve AB'nin bu konuda aldığı önlemler, Türkiye'deki göçmen sayısı ve bazı bölgelerdeki yoğunluğu nedeniyle yeterli olmamaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti, bu ani ve düzensiz göçü yönetmeye çalışmakta; bunun yanında ağır mali ve sosyal yüklerle de baş etmektedir. Türkiye ve AB arasında geliştirilen mali yardım programları ve projeleri kapsamında, Türkiye'deki Mülteciler için Mali Yardım Aracı (FRIT) geliştirilmiş ve uygulamaya koyulmuştur. Bu çalışma, FRIT çerçevesinde toplumsal cinsiyet temelli bakış açısının unsurları ile uygulamaya ilişkin olumlu ve olumsuz yönleri irdelemektedir. Araştırma sonuçları, FRIT kapsamında "kadın ve kız çocuklarının insan haklarının desteklenmesi, korunması ve sağlanması, toplumsal cinsiyet eşitliği ile kadınların ve kız çocuklarının güçlendirilmesi" gibi konularda daha fazla çabaya ihtiyaç olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: *Düzensiz Göç, Toplumsal Cinsiyet ve Göç, Mali Yardım Programı, FRIT.*

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Aslanpay Özdemir, E. (2022) Avrupa Birliği ve Türkiye arasında düzensiz göç sürecinde mali yardım programının toplumsal cinsiyet açısından analizi. . *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23, *Dokuz Eylül Üniversitesi Uluslararası Konferansı, Göç: Önümüzdeki Yirmi Yılın Projeksiyonu ve Ötesi* " Özel Sayısı, 75-93.

* Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü, ORCID: 0000-0002-5652-1361, easlanpay@kmu.edu.tr.

THE GENDER ANALYSIS OF THE EU FACILITY FOR REFUGEE IN TURKEY WITHIN THE CONTEXT IRREGULAR MIGRATION PROCESS

Abstract

There has been an irregular migration issue between Turkey and the European Union (EU) since almost the year 2010. This issue has turned into a “crisis” as a result of the rapid increase in illegal entries from Turkey to the EU countries. The geographical location of Turkey has led to becoming a transit country towards the EU countries for migrants. This situation has led to massive migration flows that almost no country has encountered to Turkey in the last decade. Most of the migrants with different statuses in Turkey, especially those coming from Syria, consist of women and children. This situation requires a gender perspective to deal with irregular migration entirely. The measures taken by the United Nations and the EU in this regard are insufficient due to the number and the density of migrants in some regions of Turkey. The Republic of Turkey has tried to manage this sudden and irregular migration, besides, it has coped with heavy fiscal and social burdens. The Facility for Refugees in Turkey (FRIT) has been developed and put into practice within the context of the financial assistance programs and projects between Turkey and the EU. This study examines the elements of the gender perspective and the positive and negative aspects of implementation within the framework of the FRIT. The results show that more efforts are needed within the scope of the FRIT on “supporting, protecting and ensuring the human rights of women and girls, gender equality and empowerment of women and girls”.

Keywords: Irregular Migration, Gender and Migration, Financial Assistance Program, FRIT.

GİRİŞ

Küresel ölçekte göç; göç veren, geçiş ülkesi konumunda olan, göç alan ülkeler ile göç eden kişileri ve toplulukları kapsamına alan çok boyutlu bir konudur. Uluslararası Göç Örgütü rakamlarına göre 2020 yılı itibariyle küresel ölçekte 281 milyon uluslararası göçmen bulunmaktadır (IOM, 2021, s. 3). Göçmen kavramının, esas olarak uluslararası düzeyde kabul gören bir tanımı bulunmamaktadır. Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Dernekleri Federasyonu’nun göç politikası çerçevesinde daha iyi ya da güvenli bir yer aramak için uluslararası sınırları aşan biçimde ya da kendi ülkeleri içinde yeni bir yere gitmek üzere mutlak ikametgâhından ayrılan ya da kaçan kişiler göçmen olarak tanımlanmaktadır (Panos Europe Institute ve UNAO, 2014, s. 23). Uluslararası Göç Örgütü’ne göre göçmen, bir ülke içinde ya da uluslararası sınırları aşan biçimde, geçici ya da kalıcı olarak ve çeşitli nedenlerle sürekli ikametgâhından uzaklaşan kişileri ifade eden ve uluslararası hukukta tanımı olmayan şemsiye bir kavram olarak ifade edilmektedir (IOM, 2019b, s. 132). Göç, zorunlu ya da gönüllü olabilir. Ancak çoğunlukla uzun süre yurt dışında yaşama niyetinin yanı sıra tercihlerin ve kısıtların bir birleşimidir. Sığınmacılar ve mülteciler, çoğunlukla göçmenlerle birlikte “karma göç akışları” olarak adlandırılan biçimde yolculuk yapsalar da sığınmacıların ve mültecilerin belirli ihtiyaçları olması ve belirli bir yasal çerçevede korunmaları sebebiyle

kavramsal olarak genellikle göçmenlerle bir tutulmaması gerektiği söylenebilir (Panos Europe Institute ve UNAOC, 2014, s. 23). Göçmen kavramı farklı kurumların politikaları ve amaçları çerçevesinde pek çok farklı hareketle ilişkili olarak ele alınabilmekte ve bu anlamda kapsamı genişleyebilmektedir. Ancak sığınmacı ve mülteci statülerinin her şeyden önce uluslararası koruma sağlayan ve uluslararası hukukta açıkça tanımlanmış statüler olduğu ifade edilmelidir.

Sığınmacı, uluslararası bir sınırı aşan ve uluslararası koruma arayışında olan kişiyi ifade eder. Sığınmacı, sığınma talebinde bulunduğu ülkede başvurusu henüz nihai olarak karara bağlanmamış, bu anlamda başvuru sonucunu bekleyen kişidir. Her sığınmacı, başvuru neticesinde mülteci olarak tanınmayabilir. Ancak her mülteci başlangıçta bir sığınmacıdır (Panos Europe Institute ve UNAOC, 2014, s. 5). 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Cenevre Sözleşmesi'nde mülteci, *“1 Ocak 1951'den önce meydana gelen olaylar sonucunda ve ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen; yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen kişi”* olarak tanımlanmaktadır (Göç İdaresi Başkanlığı, 2021a). 1967 tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin New York Protokolü ile *“1951 yılından önce meydana gelen olaylar sonucunda ve”* ile *“bu tür olaylar sonucunda”* ifadelerinin kaldırılması sağlanmış ve tarih sınırlaması olmaksızın tanımın kapsamına giren tüm mültecilerin eşit muameleden yararlanması olanaklı hale gelmiştir (BM Enformasyon Merkezi UNIC-Ankara, 2000, s. 1). Türkiye 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Cenevre Sözleşmesi'ne taraftır ve 1967 tarihli Ek Protokole katılmıştır. Ancak Sözleşme'ye coğrafi sınırlama şerhi ile taraf olmuştur ve bu anlamda uluslararası yükümlülükleri *“Avrupa ülkeleri dışındaki olaylar nedeniyle”* gelenlere mülteci statüsü verilmesini gerektirmemektedir. Türkiye'nin ulusal mevzuatında yabancıların Türkiye'ye girişleri, Türkiye'de kalışları ve Türkiye'den çıkışları ile Türkiye'den koruma talep eden yabancılara sağlanacak korumanın kapsamına ve uygulanmasına ilişkin usul ve esaslar 4/4/2013 tarihli ve 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu çerçevesinde belirlenmektedir. Kanun ile mülteci, şartlı mülteci, ikincil koruma ve geçici koruma gibi koruma statüleri tanımlanmaktadır. 6458 sayılı Kanun'un 61. maddesine göre Türkiye'de mülteci statüsü; *“Avrupa ülkelerinde meydana gelen olaylar nedeniyle ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında verilen statüyü”* ifade etmektedir. 6458 sayılı Kanun'un 62. maddesine göre aynı şartlar altında

Avrupa ülkeleri dışında meydana gelen olaylar nedeniyle başvuruda bulunan kişilere ise statü belirleme işlemleri sonrasında şartlı mülteci statüsü verilebilmekte ve Üçüncü Ülkeye yerleştirilinceye kadar Türkiye’de kalmalarına izin verilmektedir.

Tarihsel olarak bakıldığında insanların, bir yerden bir başka yere göç etmeleri pek çok farklı nedenden kaynaklanmaktadır. Ekonomik gerekçeler, coğrafi koşulların neden olduğu zorunluluklar, belirli bir bölgede yaşamayı olanaksız hale getiren afetler; kişisel, ailevi, sosyokültürel ve politik nedenler bu kapsamda düşünülebilir. Son yıllarda ise dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşanan siyasi karışıklıklar, iç savaş ve çatışma koşulları nedeniyle zorunlu, kitlesel ve düzensiz göç hareketleri artış göstermiştir. Türkiye, coğrafi konumu gereği sözü edilen kitlesel ve düzensiz göç hareketlerinden en fazla etkilenen ülkelerin başında gelmektedir. Özellikle 2011 yılında Suriye’de meydana gelen çatışma ve savaş koşulları nedeniyle Türkiye’ye doğru eşi benzeri görülmemiş bir göç akını gerçekleşmeye başlamıştır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti, sürecin başından itibaren Suriye’deki çatışma ortamından kaçan insanlara açık kapı politikası izlemiştir. Ancak Suriye’den gelen yabancıların Türkiye’de hukuki statülerinin ne olacağı sorusu, bir süre belirsizliğini korumuştur. Uluslararası ve ulusal mevzuat çerçevesinde Suriye’den gelen kişilere mülteci statüsü verilemeyeceği açıktır. Ayrıca Türkiye’ye doğru hareket eden Suriye uyruklu kişilerin sayısı ve kitlesel hareketleri düşünüldüğünde şartlı mülteci statüsü gibi bireysel başvuru süreçlerini içeren prosedürlerle değerlendirilmelerinin mümkün olmadığı da söylenebilir. Bu kapsamda 6458 Sayılı Kanun’un 91. maddesinde “*Ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen yabancılara geçici koruma sağlanabileceği*” belirtilmiştir. 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununun 91. maddesine dayanılarak hazırlanan ve 2014 yılında çıkarılan Geçici Koruma Yönetmeliği ile Geçici Koruma rejimi tesis edilerek, Türkiye’de kayıt altına alınan Suriyelilere “geçici koruma” adında bir koruma sağlanmıştır. Böylelikle Türkiye’deki Suriyelilerin hukuki statüsü netlik kazanmıştır.

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR) 2021 yılı itibarıyla 129 ülkede 6,8 milyon Suriyeli mülteci bulunduğunu açıklamıştır. Türkiye, sözü edilen 6,8 milyon Suriyelinin yarısından fazlasına (3,7 milyon) ev sahipliği yapan ülke olarak ifade edilmiştir (UNHCR, 2021a, s. 5). Türkiye’de Geçici Koruma statüsünde yer alan Suriyelilerin sayısı, İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı’nın 16.12.2021 tarihli verileri ile 3 milyon 735 bin 701 kişiye ulaşmıştır (Göç İdaresi Başkanlığı, 2021b).

Uluslararası kamuoyu ve özellikle Avrupa Birliği (AB), yıllarca Suriye’de yaşanan ve kitlesel göç hareketlerine neden olan sürece büyük ölçüde sessiz kalmışlardır. Türkiye ve AB arasında neredeyse sürecin başından bu yana düzensiz

göç sorunu yaşıyor olsa da bu sorun, Türkiye’den AB’ye doğru özellikle yasal olmayan girişlerin hızla artması ile “kriz” e dönüşmüştür. Türkiye’nin coğrafi konumu, Türkiye’nin, AB ülkelerine doğru bir geçiş ülkesi olarak değerlendirmesine yol açmıştır. Bu durum ise Türkiye’ye son 10 yılda hemen hiçbir ülkenin karşılaşmadığı bir sayıda insan gelmesine neden olmuştur. Suriye’den Türkiye’ye gelen ve geçici koruma statüsü verilen kişilerin çok büyük bir kısmı kadın ve çocuklardan oluşmaktadır. 15 yaş altı çocuklar (1.511.109), geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin yaklaşık olarak %40’ını oluştururken; geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin %53,8’ini erkekler, %46,2’sini kadınlar oluşturmaktadır (Göç İdaresi Başkanlığı, 2021b). Bu durum, düzensiz göç hareketlerinin önüne geçilmesi noktasında çözümler aranırken özellikle toplumsal cinsiyet açısından bir bakışın sürece dâhil edilmesini zorunlu hale getirmektedir. Birleşmiş Milletler ve AB bu konuda bazı adımlar atmışlardır. Ancak bu çabalar, söz konusu nüfusun fazlalığı ve bazı bölgelerdeki yoğunluğu nedeniyle çözümleri yetersiz kılmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti, sürecin başından bu yana ani ve düzensiz olarak gerçekleşen göçü bir taraftan yönetmeye çalışırken diğer taraftan önemli mali ve sosyal yüklerle baş etmeye çalışmaktadır.

Türkiye’nin Suriye Mülteci krizinde gösterdiği çabaya destek olmak ve özellikle de Türkiye’den Avrupa’ya doğru düzensiz göç hareketlerini önlemek amacıyla AB ve Üye Devletler tarafından 2015 yılında atılan adımlar, Türkiye’deki Mülteciler için AB Mali Yardım Aracı’nın – FRIT (The EU Facility for Refugees in Turkey) geliştirilmesini ve uygulamaya konulmasını sağlamıştır. Proje bazlı bir mali yardım programı olan FRIT kapsamında kadınların ve kız çocukların güçlendirilmesi ile toplumsal cinsiyet eşitliği hususlarına özel bir önem atfedildiği söylenebilir. Elde edilen proje sonuçları, projelerde toplumsal cinsiyet boyutunun beklenen düzeyde dikkate alınmadığını ortaya koysa da bu konuda zaman içinde çeşitli gelişmeler yaşandığı gözlemlenmiştir. Ayrıca bazı projelerin, kadın ve kız çocukların güçlendirilmesi noktasında önemli fonksiyonlar üstlenmiş olduğu da görülmektedir. Bu çalışmada öncelikle Türkiye ve AB arasındaki düzensiz göç ve FRIT’nin oluşturulması süreci açıklanarak, göçün yönetilmesinde toplumsal cinsiyet boyutuna neden ihtiyaç duyulduğu ele alınmaktadır. Çalışmanın son bölümünde ise FRIT kapsamında toplumsal cinsiyet bakış açısının genel çerçevesi ele alınıp, proje örneklerine yer verilerek, uygulamaya yönelik olumlu ve olumsuz yönlerin irdelenmesi amaçlanmaktadır.

AB-TÜRKİYE ARASINDA DÜZENSİZ GÖÇ SÜRECİ VE MALİ YARDIM PROGRAMININ OLUŞTURULMASI İHTİYACI

2011 yılında Suriye’deki çatışma koşulları nedeniyle meydana gelen düzensiz göç hareketleri, yıllar içinde artış göstermiş ve Türkiye, başta Suriye, Afganistan, Irak, Pakistan uyruklu göçmenler olmak üzere düzensiz göçmenler tarafından Avrupa’ya ulaşmak için bir geçiş noktası olarak değerlendirilmeye başlanmıştır.

Uluslararası Göç Örgütü, düzensiz göçü; kişilerin kaynak, transit ve varış ülkelerine ilişkin giriş ve çıkışları düzenleyen yasalar, düzenlemeler ya da uluslararası anlaşmalar dışında gerçekleşen hareketleri olarak tanımlamaktadır (IOM, 2019a, s. 116). Düzensiz göçmen ise *yasadışı giriş, giriş koşullarını ihlal ya da vize geçerlilik tarihinin sona ermesi sebebiyle transit veya ev sahibi ülkede hukuki statüden yoksun olarak bulunan kişi* şeklinde ifade edilmektedir. Dolayısıyla ilgili ülkeye yasal kanallardan giriş yapıldığı halde kalış süresini aşan ya da yetkisiz biçimde çalışmaya başlayan kişiler, düzensiz göçmen olarak değerlendirilmektedir (IOM, 2011, s. 54).

Göç İdaresi Başkanlığı verilerine göre özellikle 2014-2017 yılları arasında Türkiye’de yakalanan düzensiz göçmenlerin büyük çoğunluğunu Suriye uyruklu göçmenler oluşturmaktadır. 2014 yılında Türkiye’de yakalanan Suriye uyruklu düzensiz göçmen sayısı, 24.984 iken 2015 yılında yaklaşık olarak 3 katına çıkarak 73.422 olarak gerçekleşmiştir. 2015 yılında Suriye uyruklu düzensiz göçmenlerin yanı sıra Türkiye üzerinden Avrupa’ya geçmek isterken yakalanan farklı uyruklardaki düzensiz göçmen sayısının da dikkate değer düzeyde arttığı görülmektedir (Göç İdaresi Başkanlığı, 2021c). AB Sınır Güvenliği Birimi’nin verilerine göre de 2015 yılında gerek Doğu Akdeniz gerek Orta Akdeniz ve gerekse Batı Balkan rotaları üzerinden Avrupa’ya ulaşmak isteyen düzensiz göçmenlerin sayısında ani bir sıçrama yaşandığı görülmektedir (Frontex, 2021a; Frontex, 2021b; Frontex, 2021c).

2015 yılı, Türkiye’de yakalanan düzensiz göçmen sayısının ani ve yüksek oranda arttığı bir yıl olmakla birlikte; Türkiye’den Avrupa’ya düzensiz göç hareketinin de zirve yaptığı bir yıl olmuştur. Mülteci krizinin yönetilmesinin oldukça güç boyutlara ulaştığı; gerek Türkiye’de gerekse Türkiye üzerinden Avrupa’ya geçerken yakalanan düzensiz göçmenlerin sayısının önceki yıllara oranla rekor düzeylere ulaştığı görülmüştür.

Düzensiz göç hareketlerinin Avrupa açısından tehdit edici boyutlara ulaşması, AB’nin mülteci krizi ile baş etmek için adım atmasını zorunlu kılmıştır. AB’ye üye devletler, 2015 yılında mülteci krizi konusunda Türkiye’yi ve Türkiye’deki mültecileri desteklemek üzere Komisyon’a ek finansman çağrısında bulunmuştur. Komisyon; daha sonra üzerinde çeşitli tarihlerde değişiklik yapılan 24 Kasım 2015 tarihli Komisyon Kararı ile Türkiye’deki Mülteciler için Mali Yardım Aracı’nı (FRIT) başlatmıştır (European Commission, 2020, s. 3).

18 Mart 2016 tarihinde AB ve Türkiye taraflarının bir araya gelmesiyle Ortak Eylem Planının uygulanması yönündeki taahhütlerin bir kez daha teyit edildiği; Türkiye-AB ilişkilerinin derinleştirilmesi ve göç krizinin çözüme kavuşturulmasına yönelik ek önlemlerin kararlaştırıldığı AB-Türkiye Mutabakatı ortaya çıkmıştır. Mutabakat ile özellikle Türkiye’den AB’ye düzensiz göçün sona erdirilmesi ve Mali Yardım Programı’nın uygulanma sürecinin hızlandırılması çağrısında bulunulmuştur (European Commission, 2020, s. 3).

Türkiye'deki mültecilere ve ev sahibi topluluklara destek sağlamak üzere harekete geçirilen Mali Yardım Programı ile koordine edilen toplam bütçe 6 milyar Euro'dur. Bütçenin 3 milyar Euro tutarındaki kısmı 2016-2017 dönemi için ayrılırken kalan 3 milyar Euro tutarındaki kısmı 2018-2019 dönemi için ayrılmıştır. 2016-2017 dönemi için ayrılan bütçenin 1 milyar Euro tutarındaki kısmı AB bütçesinden, 2 milyar Euro tutarındaki kısmı üye devletlerden sağlanmıştır. 2018-2019 dönemi için ayrılan bütçenin ise 2 milyar Euro tutarındaki kısmı AB bütçesinden 1 milyar Euro tutarındaki kısmı üye devletlerden sağlanmıştır (European Commission, 2017, s. 4).

Türkiye'de Geçici Koruma Statüsünde olan Suriyelilere hâlihazırda Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarafından sunulan hizmetler, FRIT kapsamında hayata geçirilen çeşitli projelerle desteklenmeye çalışılmaktadır. FRIT'nin geliştirilmesi süreci, başta siyasi olmak üzere sosyal, ekonomik, mali ve güvenlik ile ilişkili pek çok gerekçe ile açıklanabilir. AB açısından bu konu ile ilişki en somut gerekçenin, artan düzensiz göç hareketlerinin önlenmesi olduğu söylenebilir. Ancak 6 Milyar Euro tutarındaki yardım fonunun, Türkiye'nin 10 yılı aşkın süredir katlandığı sosyal, ekonomik ve mali yükler karşısında oldukça yetersiz kaldığı ifade edilmelidir.

GÖÇÜN TOPLUMSAL CİNSİYET BOYUTU

Günümüzde kadınların göç etme motivasyonları oldukça değişmiştir. Geçmişte eşlerine ya da diğer aile üyelerine bağımlı kimseler olarak göç eden kadınlar, zamanla eğitim ve iş fırsatları için kendi başlarına göç eder hale gelmişlerdir. Kadın göçmenler, ülkelerine gönderdikleri işçi dövizleri ile ailelerine olduğu gibi ülke ekonomilerine de katkı sağlayan bir konuma erişmişlerdir (United Nations Department of Economic and Social Affairs Population Division, 2020, s. 25). Özellikle 1960'lı yıllardan bu yana kadınlar, işgücü göçünde artan bir rol oynamakla kalmamış; kadınların göç sürecinde oynadıkları role ilişkin farkındalık da artmıştır (Castles vd., 2014, s. 16). 21. yüzyılda kadınlar; ekonomik fırsat arayışı, aile birleşimi, sığınma ya da iltica etme gibi güdülerle Avrupa'ya göç etmektedirler. Yasal olarak ya da resmi olmayan kanallardan; gönüllü olarak ya da zorlama ile göç edebildikleri gibi insan kaçakçılığı ya da diğer istismar biçimlerinin kurbanı olma ihtimalleri de bulunmaktadır. (Kontos, 2011).

Göçmen kadınların çoğu iş, eğitim ve aile gibi nedenlerle göç ederken birçoğunun da çatışma ve zulüm nedeniyle ülkelerini terk etmeye zorlandıkları söylenebilir. 2020 yılında zorla yerinden edilen kişilerin yaklaşık olarak yarısının kadınlardan ve kız çocuklardan oluştuğu görülmektedir (United Nations Department of Economic and Social Affairs Population Division, 2020, s. 25). Son yıllarda kadınların, toplam göçmenler içindeki payı önemli oranda değişmemiş; ancak kadınların göç sürecindeki rolü artış göstermiştir. Kadınların geçmişte daha edilgen ve bağımlı olan rolü, daha bağımsız ve kendi başına da olabildikleri bir sürece evrilmiş; göçmen kadınların istihdama daha aktif katılmaya başlamasıyla

toplumsal cinsiyete dayalı birtakım hassas göç biçimleri ortaya çıkmıştır. Ev ve bakım işleri, seks işçiliği, kadın ticareti ve evlilik amacıyla kadınların organize göçü gibi düzensiz istihdam biçimlerine dayanan göç motivasyonları, kadın göçmenlerin istismar bakımından daha büyük risk altında kalmasına neden olmaktadır (IOM, 2019b, s. 73).

Göç etme sebebi değişse de göç, erkekleri olduğu gibi kadınları da içeren ve toplumsal cinsiyet normları nedeni ile kadınları daha fazla etkileyen bir olgudur. Özellikle Suriye'den yükselen göç dalgasında olduğu gibi olağanüstü koşullarda göç etme, kitlesel ve düzensiz hareketler de söz konusu ise kadınlar istismar, şiddet, insan kaçakçılığı, sağlık ve iyi oluş haline yönelik tehditlerle karşı karşıya kalabilmektedirler. Hareket halindeyken maruz kaldıkları risklerin yanı sıra göçün kadınları, transit ya da varış ülkesinde de çeşitli risklere daha fazla açık durumdadırlar. İşgücü piyasalarında yer alma, içinde buldukları toplulukta sosyal ve kültürel olarak kabul görme, hane içinde bakım verdikleri çocuk, yaşlı ve engelli gibi bireylerin ihtiyaçlarını giderme konularında çeşitli sorunlarla baş ederler. Özellikle çocuklar ve yaşlılarla ilgili sorumlulukların, kadınların üstlendiği yükü artırdığı ifade edilebilir.

Mülteci çocuklar fiziksel ve/veya cinsel istismar, çocuk işçiliği, genellikle kız çocuklar için çocuk evliliği gibi pek çok riske karşı savunmasız durumdadırlar. Okula devam etmeme durumu da söz konusu ise riskin daha yüksek olacağı söylenebilir. Pek çok kadın ise hane reisliği, eğitimsizlik ya da düşük eğitim düzeyi, okuma-yazma ve yeterli düzeyde dil bilmeme gibi durumları nedeni ile erken evlilik, çok eşlilik, seks işçiliği gibi risklere daha açıktır. Yaşlı ve engelli mülteciler, desteğe ulaşımını güçleştiren fiziksel ve bilişsel eksiklikleri nedeniyle özellikle savunmasız gruplar olarak değerlendirilmektedir (European Commission, 2018, s. 6).

Göçmen kadınların, ekonomik olarak göçmen erkeklerden ve yerli kadınlardan daha az aktif ve işgücü piyasasına daha az entegre oldukları söylenebilir. Bununla birlikte; göçmen kadınların, yine göçmen erkeklere ve yerli kadınlara oranla tam zamanlı ve kalıcı bir işte çalışma olasılıkları daha düşüktür (Kontos, 2011). Göçmen kadınların daha düşük eğitim düzeyine sahip ve genellikle daha genç yaşta olmaları, yerli kadınlarla aralarındaki istihdam açığını kısmen anlaşılır kılmaktadır. Bununla birlikte; kadınların ekonomik hayata katılımının düşük olduğu ülkelerden gelen kadın göçmenlerin, daha düşük oranlı istihdam düzeylerini açıklamada, kültürel normların da etkili olduğu ifade edilebilir (Barslund ve Laurentsyeva, 2018, s. 2). Göçmen kadın işçilerin sömürülmesine neden olan faktörlerin kökleri, gerek kaynak gerek transit ve gerekse varış ülkelerinde var olan yapısal sorunlara dayanmaktadır. Ancak bu konudaki düzenlemeler, sorunların temel nedenlerini ele almak yerine göç politikası ve sınır güvenliği rejimlerinde münferit değişiklikler yapmaya odaklanmaktadır. Kamu kaynaklı pek çok girişim, göçmenlerin insani haklarını kullanmalarına engel olan

nedenleri, kişileri koruma kapsamında ele almakta; konuları, toplumsal cinsiyet bakış açısıyla değerlendirmemektedir (Hennebry, 2017, s. 1, 2).

Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu, göçün, kadınlar ve kız çocukları özelinde ele alınması gereğini beş temel neden ile açıklamıştır (UNFPA, 2021):

- Dünya genelinde göçmenlerin yaklaşık olarak yarısı kadınlardan ve kız çocuklardan oluşur. Kadınlar artan oranda kendi başlarına ya da hane reisi olarak göç ederler.
- Kadın göçmenler; cinsel istismar, insan ticareti ve şiddet gibi önemli risklerle karşı karşıya kalırlar.
- Kadın göçmenler, hem kadın hem göçmen olma durumları ile ifte bir ayrımcılığa maruz kalırlar.
- Kadınlar, göç hareketi sırasında gebelik yaşamaya devam ederler.
- Gerek transit ölkelerde gerekse varış ölkelerinde kadın ve kız göçmenlerin sağlık sorunu yaşama olasılıkları daha yüksektir.

Özetlemek gerekirse kadınlar, çoğunlukla yeniden üretici ve topluluk yönetimi rolleri ile ön plana çıkararak birincil bakım verenler olarak kabul edilirler. Göç sürecinde de söz konusu rollerin büyük ölçüde devam ettiği söylenebilir. Kadın göçmenlerin, kayıtdışı sektörlerde esnek ve güvencesiz koşullar ile düşük vasıflı işlerde düşük ücretler karşılığında çalışma ihtimalleri daha yüksektir. Bu bağlamda özellikle çalışma yaşamı söz konusu olduğunda kadın göçmenlerin, kadın ve göçmen olmanın ifte dezavantajına maruz kaldığı ileri sürülebilir.

Düzensiz göç durumunda kadınların, cinsel ve cinsiyete dayalı şiddet biçimlerine karşı daha korunmasız ve yasadışı faaliyetler kapsamında çeşitli şekillerde istismar riski ile karşı karşıya olacakları unutulmamalıdır. Ayrıca yasal bir zeminde yer almayan ve bu sebeple de koruyucu bir çerçeveye sahip olmayan düzensiz göçün, özellikle hamile ve doğurganlık çağındaki kadınlar ile kız çocukların üreme sağlığı ile ilişkili riskleri artırdığı ifade edilmelidir. Bu kapsamda kısa, orta ve uzun vadede kadın ve erkek göçmenlerin farklı ihtiyaçları olduğu; ekonomik ve sosyal yaşamda kadın ve erkek göçmenlerin farklı sorunlarla karşı karşıya kaldığı fikrinden hareketle; gerek transit ölkelerde gerekse varış ölkelerinde göç projelerinin, program ve politikalarının, toplumsal cinsiyet etkilerini dikkate alarak tasarlanması gerektiği söylenebilir. Böylelikle göçmen kadınların ve çocuklarının yaşam koşullarını geliştirerek, onları güçlendirmek mümkün hale gelebileceği gibi beşeri sermaye potansiyelinden azami düzeyde yararlanılarak ulusal ve küresel kalkınmaya katkı sağlanabilecektir.

MALİ YARDIM PROGRAMININ TOPLUMSAL CİNSİYET AÇISINDAN KAPSAMI

Kadınların ve kız çocukların, erkekler ve oğlan çocuklarla eşit fırsat ve haklara sahip olmasında göçmenlere sunulan hizmetlerin niteliği son derece önem arz etmektedir. Bazı hizmetler, kısa vadede mevcut dengesizliklere müdahaleyi

amaçlarken bazı diğer hizmetler, uzun vadede toplumsal cinsiyet ilişkilerinin dönüşmesine katkı yapmaktadır. Gerek kısa vadeli ihtiyaçlara odaklanan gerekse uzun vadede köklü değişiklikler yapmayı hedefleyen hizmetler, kadınların ve kız çocukların güçlenmeleri ile eşit fırsat ve olanaklara sahip olmalarında olmazsa olmaz niteliktedir. Yardım programı kapsamında sunulan hizmetlerin, spesifik olarak toplumsal cinsiyet boyutuna odaklanması ihtiyacı, toplumsal cinsiyet eşitliğine katkı yapacak güçte olmalarından ileri gelmektedir.

İnsani yardım ve kalkınma yardımı olmak üzere uygulanması bakımından FRIT, bu noktada önem arz etmektedir. İnsani yardımla temel ihtiyaçları ve korumayı sağlamak amaçlanmakta; en kırılgan durumdaki mültecilerin desteklenmesi hedeflenmektedir. Ayrıca acil durumlarda sağlık ve eğitim alanındaki hizmet ihtiyaçları karşılanmaktadır. Birinci dönem için insani yardım kapsamında 1,4 milyar Euro taahhüt edilip sözleşmeye bağlanmış ve 1,3 milyar Euro'nun ödemesi gerçekleştirilmiştir. İkinci dönem için taahhüt edilen 1,04 milyar Euro'nun 1,022 milyar Euro tutarındaki kısmı sözleşmeye bağlanmış ve 590 milyon Euro'nun ödemesi gerçekleştirilmiştir. (European Commission, 2020, s. 6). Temel ihtiyaçların karşılanması ve korumanın sağlanmasıyla daha acil olarak ifade edilebilecek sağlık ve eğitim hizmetlerinin sunulmasını önceleyen insani yardım ile bireylerin daha çok pratik ihtiyaçlarını karşılama amacı güdüldüğü söylenebilir. Kısa ve orta vadede göçmenlerin temel ve acil kabul edilen ihtiyaçlarının karşılanması, uzun vadede hayata geçirilecek projelerin başarısı ve istikrarı açısından da ayrıca önemlidir.

Kalkınma yardımı ile de özellikle kamu hizmetlerine, geçim kaynaklarına ve belediye altyapı olanaklarına erişimlerini sağlayarak mültecilerin sağlık, eğitim ve sosyoekonomik kalkınma alanlarında uzun vadeli ihtiyaçlarının giderilmesine odaklanılmaktadır. Ayrıca kalkınma yardımları, kırılgan gruplara odaklanarak müdahalelerine bir toplumsal cinsiyet boyutu dâhil etmektedir. Kadınların ve kız çocukların cinsel ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddete karşı korunması, cinsel sağlık ve üreme sağlığına erişimin iyileştirilmesi gibi önlemler bu kapsamda düşünülebilir. Kalkınma yardımı kapsamında Birinci dönem için harekete geçirilen 1,6 milyar Euro'nun 1,59 milyar Euro tutarındaki kısmı uygulama ortaklarına ödenmiştir. İkinci dönem için taahhüt edilen 1,9 milyar Euro'nun 700 milyon Euro'yu aşkın kısmı sözleşmeye bağlanmış olup 165 milyon Euro'nun ödemesi gerçekleştirilmiştir (European Commission, 2020, s. 6). Kalkınma yardımının, gerek mültecilerin gerekse ev sahibi toplulukların uzun vadeli sosyoekonomik gelişme sürecine katkı yapacağı ileri sürülebilir. Eğitim hizmetleri, sosyal uyumu kolaylaştırması ve ileride iş bulma olanaklarını artırması bakımından özellikle kadınların ve kız çocukların karşılaştığı çeşitli bariyerleri aşmada oldukça etkindir. Sağlık alanında sağlanan yardımlar da üreme sağlığı, doğum kontrolü, anne ve bebek sağlığı gibi hizmetlerle önenebilir sağlık sorunlarını en aza indirerek, ölümleri azaltması; yaşam kalitesini artırması, iyi oluş halini teşvik etmesi bakımından kadınlar ve kız çocuklar için hayati öneme sahiptir.

AB'nin genel toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifi ışığında FRIT'nin tüm yardım projelerinde toplumsal cinsiyet eşitliğinin dikkate alınmasına ve toplumsal cinsiyetin anaakımlaştırılmasına azami önem verildiği söylenebilir. FRIT kapsamında hayata geçirilen projelerin planlanmasında toplumsal cinsiyet unsurunun dikkate alınması beklenmekte; kadınlara ve erkeklere, kız ve oğlan çocuklara eşit fırsatlar sunacak müdahalelerin desteklenmesi amaçlanmaktadır (European Commission, 2019a, s. 13).

Yardım Programının insani yardım ayağında gerçekleştirilen faaliyetler, Avrupa Birliği İnsani Yardım ve Sivil Koruma Birimi'nin (ECHO) 2013 "Gender in Humanitarian Aid: Different Needs, Adapted Response" başlıklı toplumsal cinsiyet politikası ışığında yönetilmektedir (European Commission, 2020: 6). ECHO'nun Sözü edilen politika belgesi ile benimsediği toplumsal cinsiyet politikasına göre proje ortaklarına, uygulayacakları programın başında toplumsal cinsiyet analizi gerçekleştirerek programın tasarlanması ve uygulanması aşamalarında toplumsal cinsiyete duyarlı bir uyarlamaya yapma ve sonuçları raporlarken de verilerin toplumsal cinsiyete göre ayrıştırılmış olması çağrısında bulunulmaktadır (European Commission, 2019b, s. xiii).

Yardım Programı kapsamında gerçekleştirilecek faaliyetlerin AB politikalarını yansıtacak biçimde 2016-2020 Toplumsal Cinsiyet Eylem Planı'ndaki tematik hedeflerle uyumlu olmasına önem verilmiştir. Toplumsal Cinsiyet Eylem Planı'nın, kadınlara ve kız çocukların aile içinde, toplumsal ve ekonomik yaşamda glendirilmesi için bir yol haritası niteliğinde olduğu söylenebilir. Yardım programı kapsamında kadınlara ve kız çocuklara yönelik şiddetle mücadele, hiçbir ayrımcılığa maruz kalmadan kız çocukların ve kadınlara kaliteli eğitime ve mesleki eğitime eşit erişimlerinin sağlanması, kadınlara ve kız çocukların glendirilmesi alanında çalışan sivil toplum örgütlerinin desteklenmesi gibi hedefler, Toplumsal Cinsiyet Eylem Planı ile uyumlu hedefler olarak ifade edilebilir. Yardım Programı'nın bu alandaki ortakları arasında Birleşmiş Milletler ocuklara Yardım Fonu (UNICEF), BM Kadın Birimi ve Uluslararası alışma rgt (ILO) gibi toplumsal cinsiyet eşitliği alanında önemli çalışmaları bulunan organizasyonlar bulunmaktadır (European Commission, 2019a, s. 13).

Yardım programının insani ayağı, farklı yaş ve cinsiyet kategorilerinin, kırılganlıkları yüksek grupların korunmasına özel önem atfetmektedir. Bu kapsamda Türkiye'de sunulan hizmetlere her kesimin ayrımcılığa maruz kalmadan ve sürdürülebilir biçimde erişmeleri arzu edilmektedir. İlk günden bu yana mültecilerin hukuki statülerinin erevesi oldukça netleşmiş olmasına ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin cömertliğine rağmen mültecilerin devletin sağladığı hizmetlere erişiminde birtakım engeller hala söz konusudur. İnsani yardıma adil erişimi sağlamak için AB, yardım ortaklarıyla ve en çok da devletin kurumlarıyla birlikte çalışarak bilgi ve dil engellerini, idari ve kültürel engelleri aşmak konusunda mültecilere destek olmaktadır (Ecevit, 2017, s. 8).

FRIT kapsamındaki proje ortaklarına yol gösterici nitelikte olan politika belgesi ve eylem planına rağmen 2016-2017 Döneminde Türkiye’de FRIT kapsamında gerçekleştirilen tüm insani yardım operasyonlarının değerlendirilmesine ilişkin rapora göre; proje ortaklarının, açık biçimde toplumsal cinsiyet analizi yaptığına dair az sayıda bulgu elde edilmiştir. Ancak yine de programların tasarlanması ve uygulanmasında toplumsal cinsiyet duyarlılığının zaman içinde geliştiği bildirilmiştir (European Commission, 2019b: xiii).

AB, Mali Yardım Programı kapsamında gerçekleştirilecek projelerin tasarlanması, hayata geçirilmesi, yürütülmesi, izlenmesi ve sonuçların raporlanması noktalarında genel olarak toplumsal cinsiyet perspektifinin dikkate alınmasını beklemektedir. Ancak zaman içinde ortaya çıkan sonuçlar, toplumsal cinsiyet boyutunun arzu edilen düzeyde dikkate alınmadığını ortaya koymuştur. Toplumsal cinsiyet analizi söz konusu olduğunda, projelerin uygulanması sürecine bir toplumsal cinsiyet boyutunun dâhil edilmiş olması tek başına yeterli değildir. Toplumsal cinsiyete duyarlı bir perspektif benimsenip benimsenmediği, özellikle projelere ilişkin sonuçların toplumsal cinsiyete göre ayrıştırılmış verilerle raporlanıp, herkes tarafından ulaşılır hale getirilmesi ile tam olarak anlaşılabilir. Ancak bu beklenti, FRIT kapsamındaki projelerin tamamı için gerçekleşmemiştir.

MALİ YARDIM PROGRAMI KAPSAMINDAKİ SPESİFİK PROJELERİN TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ AÇISINDAN FONKSİYONU

Yukarıda sözü edilen eksikliklere rağmen FRIT’nin toplumsal cinsiyet boyutu değerlendirildiğinde bazı program ve projelerin ön plana çıktığı ve özellikle ele alınması gerektiği görülmektedir.

Bu kapsamda Sosyal Uyum Yardım (SUY) Programı, Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerin Sağlık Statüsünün ve Türkiye Cumhuriyeti Tarafından Sunulan İlgili Hizmetlerin Geliştirilmesi (SIHHAT) Projesi, Şartlı Eğitim Yardımı (ŞEY) Programı gibi projelerin, toplumsal cinsiyet eşitliğine katkıları bakımından ayrı bir önem taşıdığı ifade edilmelidir.

Sosyal Uyum Yardım (SUY) Programı

SUY Programı, Türkiye genelinde Kasım 2016 itibarıyla başlatılmıştır. Program, ECHO tarafından fonlanmakta; Türk Kızılay, Uluslararası Kızılay ve Kızılay Dernekleri Federasyonu ile Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı işbirliğinde yürütülmektedir. Gıda, barınma, giyim gibi temel ihtiyaçların karşılanmasına olanak veren şartsız bir nakit yardım programı olan SUY, aylık kişi başı 120 TL tutarında ödenmektedir. Aylık düzenli ödemeler haricinde 3 ayda bir ek ödemeler ile hanedeki ağır engelli ve bakıma muhtaç bireylere ek ödemeler yapılmaktadır (Türk Kızılay: 2020b, s. 52).

Yalnız yaşayan kadınların olduğu haneler; çocuk sayısının fazla olduğu haneler; engelli bireyin/bireylerin olduğu haneler; çocuk, yaşlı engelli gibi çok

sayıda bağımlı bireyin yaşadığı haneler; yalnız yaşayan ebeveynlerin olduğu haneler gibi başvuru kriterleri ile değerlendirildiğinde Programın, toplumsal cinsiyet boyutunu dikkate aldığı ifade edilebilir.

Aralık 2016'dan Kasım 2020 kadar geçen dönemde SUY Programı kapsamında yapılan ödemeler, toplam 9 milyar TL tutarını bulmuştur. Kasım 2020'ye ait aylık yardım tutarı, 335 milyon TL'dir. 318.827 hane ve 1.808.312 kişi Program kapsamında düzenli nakit yardımı almaktadır. Yararlanıcıların %89,6'sı (1.619.685 kişi) Suriye uyruklu yabancılardır. Yaş ve kriter dağılımı incelendiğinde %60,2 oranı ile en çok 0-17 yaş aralığı ve %55,5 oranı ile hanede en az 4 çocuk kriterli yararlanıcıların çoğunlukta olduğu görülmektedir. Yalnızca bir kadının yaşadığı hane kriterine göre yararlananların oranı ise 15.673 kişi ile %0,9'dur (Türk Kızılay: 2020a).

Programdan yalnız yaşayan kadın kriterine göre yararlananların oranı %1'i bulmasa da SUY Programının toplumsal cinsiyet boyutu, farklı kategorilerde kırılğanlıkları yüksek haneleri hedeflemesi bakımından oldukça dikkate değerdir. Hane içinde çocuk, yaşlı ve engelli bireylerin bakımının, büyük ölçüde kadınların üstlendiği bir sorumluluk olduğu ve çocuk, yaşlı, engelli bireylerin bir kısmının kadın ve kız çocuklardan oluştuğu düşünülürse Program kapsamında sağlanan yardımların gerek doğrudan gerekse dolaylı olarak büyük ölçüde kadınlara ve kız çocuklara fayda sağladığı ifade edilebilir.

Kızılay'ın Nisan 2020 verileri de bu beklentiyi haklı çıkarır biçimde, SUY Programı'ndan faydalananların %49'unun kadınlardan oluştuğunu ortaya koymaktadır (Türk Kızılay, 2020b, s. 52).

Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerin Sağlık Statüsünün ve Türkiye Cumhuriyeti Tarafından Sunulan İlgili Hizmetlerin Geliştirilmesi (SIHHAT) Projesi

Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerin Sağlık Statüsünün ve Türkiye Cumhuriyeti Tarafından Sunulan İlgili Hizmetlerin Geliştirilmesi (SIHHAT) Projesi, hâlihazırda Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarafından Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeli sığınmacılara sunulan sağlık hizmetlerinin geliştirilmesi ve devamlılığının sağlanması bakımından T.C. Sağlık Bakanlığı'na sağlanan 300 milyon Euro tutarındaki hibeyi kapsamaktadır. 2017 yılının başından 31 Ocak 2021 tarihine kadar devam etmiş olan SIHHAT Projesi, faaliyetlerini SIHHAT II ile sürdürmektedir.

Proje ile Türkiye'deki Suriye halkına birinci ve ikinci basamak sağlık hizmetlerinden yararlanmalarını sağlayacak hizmetlerin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda göçmen sağlığı ve toplum ruh sağlığı merkezlerinin kurulması, özellikle gebelik ve loğusalık dönemindeki anneler için olmak üzere mikrobese destek hizmetlerinin sağlanması, aile planlaması ve doğum öncesi bakım gibi üreme sağlığı hizmetleri, kadın ve çocukları önlenabilir hastalıklara karşı korumak üzere sağlanan bağışıklama hizmetleri, hareket halinde olan ya da

aksine çeşitli nedenlerle olamayan Suriyelilere yönelik mobil sağlık ve kanser tarama hizmetleri gibi pek çok hizmet sunulmaktadır.

SIHHAT Projesi ile Suriyeli nüfusun yoğun olarak bulunduğu 29 ilde 117 Güçlendirilmiş/Göçmen Sağlığı Merkezi (G/GSM) ve 9 ilde 10 Toplum Ruh Sağlığı Merkezi (TRSM) ile sağlık hizmetlerinin kapsamının genişletilmesi, sağlık hizmetlerine erişimin artırılması sağlanmıştır. Proje kapsamında Göçmen Sağlığı Merkezlerinde Suriye uyruklu sağlık personelinin istihdam edilmesi hedeflenmiştir. Bu bağlamda istihdam edilen personelin %90'ının Suriye uyruklu olduğu görülmektedir. Göçmen sağlık çalışanı kadınların, Göçmen Sağlığı Merkezlerinde istihdam edilme yoluyla desteklenmesi de Proje'nin öncelikli hedeflerinden biridir. Bu amaca uygun olarak Proje kapsamında istihdam edilen personelin %32,7'si kadınlardan oluşmaktadır (Sihhat Projesi, 2021).

SIHHAT Projesi'nin hamile kadınları, yeni doğan bebekleri, çocukları ve doğurganlık çağındaki kadınları özellikle dikkate aldığı söylenebilir. Vitamin, mineral ihtiyaçlarının karşılanması, gebelik ve loğusalık döneminde anne, bebek ve çocukların gerekli takviyelere erişiminin sağlanması üzere mikrobese destek hizmetleri faaliyeti kapsamında 2019 yılı sonuna kadar 2,1 milyon kutu D vitamini takviyesi ile 2 milyon kutu demir takviyesi Suriyeli uyruklu bebek, çocuk ve kadına sağlanmıştır. (Sihhat Projesi, 2021).

Özellikle aile planlaması ile ilişkili olarak pek çok Suriye uyruklu kadının üreme sağlığı hizmetlerine ve doğum kontrol yöntemlerine erişimi sağlanmıştır. Bu kapsamda, yaklaşık olarak 2 milyon oral kontraseptif ve 20 milyona yakın kondom tedariki sağlamıştır. 2019 yılı sonuna kadar Geçici Koruma kapsamındaki Suriye uyruklu kadınlar, toplamda 1,4 milyon oral kontraseptif desteği ve yaklaşık olarak 750 bin Suriye uyruklu kadın, 2,6 milyon doğum öncesi bakım hizmeti almıştır (Sihhat Projesi, 2021).

Suriye uyruklu kadın ve çocukları, özellikle önlenebilir hastalıklardan koruyarak hastalık ve ölümleri azaltmak amacıyla bağışıklama hizmetleri kapsamında toplam 5,5 milyon aşı tedarik edilmiştir. 2020 Haziran sonuna kadar 4,2 milyon doz aşı 0-59 ay aralığındaki bebeklere ve çocuklara uygulanmıştır (Sihhat Projesi, 2021).

SIHHAT Projesi, Türkiye'deki geçici koruma kapsamındaki Suriyelilere, göçmenlere ve ikincil korumaya uygun kişilere daha kapsamlı ve iyileştirilmiş sağlık hizmetlerinin sunulmasına yönelik olarak planlanan SIHHAT II Projesi ile faaliyetlerini sürdürmektedir. SIHHAT II Projesi ile SIHHAT I Projesi kapsamında yürütülen faaliyetlerin kapasite ve kalitesinin artırılarak devam ettirilmesi ve erişilebilirliğinin artırılması amaçlanmaktadır.

SIHHAT II Projesi de benzer biçimde kadınları önceleyen ve toplumsal cinsiyet boyutunu dikkate alan bir proje olarak karşımıza çıkmaktadır. G/GSM'lerde kadın sağlık çalışanlarının oranının artırılması, kadınlar ve erkekler spesifik hedef gruplar olarak değerlendirilerek kanser taramalarının bu yaklaşımla

belirlenmesi, üreme sağlığı hizmetlerinde diğer hizmetlerle birlikte farkındalık artırma faaliyetlerine ağırlık verilmesi ve kadınlar ile erkeklere üreme sağlığı danışmanlığı sunulması, cinsel ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddeti önleme ve koruma hizmetleri sağlanması SIHHAT II ile sunulması hedeflenen hizmetlerdir. Gebelik, doğum ve loğusalık sürecinde kadınlara, çocuklara ve bebeklere vitamin ve mineral desteği ve aşılama hizmetleri aynı şekilde devam edecektir. Gebe kadınlara yönelik birinci ve ikinci basamak sağlık hizmetleri arasında sevk sistemi kurulması, gebelik derslerinin desteklenmesi ve bebek-anne dostu Göçmen Sağlık Merkezi konseptinin hayata geçirilmesi öne çıkan diğer hedeflerdir.

Yabancılara Yönelik şartlı Eğitim Yardımı (şEY) Programı

Yabancılara Yönelik şEY Programı ise AB, ABD ve Norveç hükümeti tarafından fonlanan; UNICEF, Türk Kızılay, Milli Eğitim Bakanlığı ve Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı arasında oluşturulan ortaklıkla uygulanan bir yardım programıdır. 2003 yılından bu yana Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan çocuklara hâlihazırda uygulanan yardım programı, 2017 yılında genişletilerek Türkiye'deki yabancı uyruklu çocuklara da uygulanmaya başlanmıştır (UNHCR, 2021b).

şEY Programı, okulların açık olduğu dönemlerde %80 devamlılık kriteri, kız çocuklara yönelik pozitif anlamda farklılaştırılmış yardım tutarı ve yardımın eğitim şartına bağlanmış olması bakımından oldukça önemli bir yardım programıdır. Program, göçmen hanelerde yaşayan çocukların, evrensel bir insan hakkı olan eğitim alma hakkından geri bırakılmaması açısından aileleri teşvik edici bir mekanizmadır. Okula devam etmeyen çocukların, ailenin sosyal ve ekonomik yüküne ortak edilmesi ihtimali oldukça yüksektir. Özellikle kız çocukların aile içinde yük olarak algılanıp, çocuk yaşta evlendirilmesi tehlikesine karşı kalıcı bir çözüm olmasa da ailelere bir seçenek sunduğu açıktır. Bu kapsamda şEY Programının, gerek çocukların okula erişimleri ve okula devamlılığın sağlanması gerekse kız çocukların türlü nedenlerle eğitimden mahrum kalmasının önüne geçilmesinde son derece etkin bir yardım programı olduğu söylenebilir.

Yabancılara yönelik şEY Programı kapsamında kız çocuklar için anaokulundan 8. sınıfa kadar aylık 50 TL ve oğlan çocuklar için 45 TL; 9. ve 12. sınıflar arası çağdaki kız çocuklar için aylık 75 TL, oğlan çocuklar için 55 TL olarak belirlenmiş tutarlarda yardım yapılmaktadır. Ayrıca yararlanıcı çocuk başına her dönem başında ek masraflar için düzenli ödemeler yapılmaktadır (UNHCR, 2021b). Kız çocukların eğitimde fırsat eşitliği anlayışı çerçevesinde her eğitim kademesinde oğlan çocuklara oranla daha yüksek tutarda yardımla teşvik edilmesi amaçlanmıştır. Eğitim kademesi yükseldikçe gerek kız gerekse oğlan çocuklar için yardım tutarının arttığı ve kız çocuklar için eğitim kademesine göre yardım tutarı artışımın daha yüksek olduğu görölmektedir. Programın bu yönüyle özellikle uzun vadede toplumsal cinsiyet ilişkilerinin dönüşmesine katkı yapacağı söylenebilir.

Türk Kızılay Nisan 2020 verilerine göre; ŞEY Programı kapsamında yapılan toplam yardım tutarı 603 Milyon TL'dir. Program'dan 614.542 çocuk faydalanmış olup, fayda sağlayanların %50'si kız çocuklardan oluşmaktadır (Türk Kızılay, 2020b, s. 52).

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Çalışmada FRIT'nin toplumsal cinsiyet boyutunun analiz edilmesi amaçlanmıştır. Yol gösterici politika belgelerinin varlığına rağmen FRIT kapsamında hayata geçirilen projelerde toplumsal cinsiyet boyutunun istenilen düzeyde dikkate alınmadığı, en azından ilk dönem için, raporlara da yansımış; bu konuda zaman içinde gelişme yaşandığı belirtilmiştir. Hedeflenen kitlelere ve bu kapsamda sunulması beklenen hizmetlere göre değerlendirildiğinde, projelerin toplumsal cinsiyet boyutları genellikle görünür olmakla birlikte; sonuçları ilan edilen projelerin toplumsal cinsiyet boyutunu detaylı biçimde değerlendirmek her zaman mümkün olamamaktadır.

Spesifik olarak kadınlara ve kız çocuklara odaklanan projelerin hedefleri, toplumsal cinsiyet eşitliğini teşvik edecek hedeflerle son derece uyumlu olsa dahi proje sonuçlarının, toplumsal cinsiyete göre ayrılmış verilerle raporlanıp, kamuoyu ile düzenli olarak paylaşılması noktasında önemli eksiklikler bulunmaktadır. Kaldı ki sadece yararlanıcı bakımından cinsiyete göre ayrıştırıcı verilerin de toplumsal cinsiyet bakış açısı bakımından tek başına yeterli olmadığı belirtilmelidir. Toplumsal cinsiyet analizi bakımından, kadınlar ve kız çocuklar verili bir projeden yararlanırken kaynağın ne kadarının kadınlar ve kız çocuklar için kullanıldığının da belirlenmesi ve tüm verilerin buna göre raporlanması önem arz etmektedir.

FRIT kapsamında gerçekleştirilen projelerden özellikle Sosyal Uyum Yardım Programı, SIHHAT Projesi ve Yabancılar için Şartlı Eğitim Yardım Programı, toplumsal cinsiyet boyutu ile öne çıkan projeler olarak değerlendirilebilir. Söz konusu projeler ile toplumsal cinsiyet eşitliği; geçim, sağlık ve eğitim alanlarında desteklenmeye ve geliştirilmeye çalışılmakta; bu kapsamda olumlu sonuçlar alınmaya devam etmektedir. Kadınların ve kız çocukların gerek kısa vadeli ihtiyaçlarını karşılama ve gerekse uzun vadede güçlenmelerine katkı yapma bakımından her üç projenin de son derece önemli olduğu belirtilmelidir.

FRIT kapsamında her iki dilim için de bütçenin tamamı taahhüt edilip sözleşmeye bağlanmıştır. Ancak istenilmesi halinde Gender in Humanitarian Aid: Different Needs, Adapted Response" başlıklı politika belgesinin öngördüğü üzere projelerin uygulanması sürecinde toplumsal cinsiyete duyarlı çeşitli uyarlamalar yapılması da mümkündür. Bununla birlikte; göçmen kadınların ve kız çocukların sosyal, ekonomik ve kültürel olarak farklı risklere açık olması sebebiyle göçmenlere yönelik olarak özellikle gelecekte hayata geçirilecek olan mali yardım programlarının, toplumsal cinsiyet eşitliğini öncelemesinin, insani ve ekonomik açıdan bir gereklilik olduğu ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

Barlund, M., Laurensyeva, N. (2018). On International Women's Day: More Focus Needed on Integrating Migrant Women. Centre for European Policy Studies.

BM Enformasyon Merkezi UNIC-Ankara. (2000). Mültecilerin Hukuk Statüsüne İlişkin 1967 Protokolü. <https://multeci.org.tr/wp-content/uploads/2021/07/1967-New-York-Protokolu-1.pdf>. (19.12.2021).

Castles, A., De Haas, H., Miller M. J. (2014). The Age of Migration International Population Movements in the Modern World, Fifth Edition, Palgrave Macmillan.

Ecevit, Y. (2017). Toplumsal Cinsiyete Duyarlı ve Hak Temelli İzleme: Gerekli, Vazgeçilemez, Güçlendirici ve Toplumsal Değişim Amaçlı Bir Faaliyet!. Gazete ceid, Sayı: 3.

European Commission. (2017). First Annual Report on the Facility for Refugees in Turkey. COM(2017) 130 final, Brüksel.

European Commission. (2018). Technical Assistance to the EU Facility for Refugees in Turkey, Final Report.

European Commission. (2019a). Third Annual Report on the Facility for Refugees in Turkey. COM(2019) 174 final/2, Brüksel.

European Commission. (2019b). Evaluation of the European Union's Humanitarian Response to the Refugee Crisis in Turkey. Final Report. Universalial, Landell Mills, International Alert.

European Commission. (2020). Fourth Annual Report on the Facility for Refugees in Turkey. COM(2020) 162 final, Brüksel.

Frontex. (2021a). Migratory Routes-Eastern Mediterranean Route. <https://frontex.europa.eu/along-eu-borders/migratory-routes/eastern-mediterranean-route/>. (17.02.2021).

Frontex. (2021b). Migratory Routes-Central Mediterranean Route. <https://frontex.europa.eu/along-eu-borders/migratory-routes/central-mediterranean-route/>. (17.02.2021).

Frontex. (2021c). Migratory Routes-Western Balkan Route. <https://frontex.europa.eu/along-eu-borders/migratory-routes/western-balkan-route/>. (17.02.2021).

Göç İdaresi Başkanlığı. (2021a). Uluslararası Mevzuat-Sözleşmeler, Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin Sözleşme. <https://www.goc.gov.tr/uluslararasi-mevzuat>. (21.12.2021).

Göç İdaresi Başkanlığı. (2021b). Geçici Koruma. <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>. (21.12.2021).

Göç İdaresi Başkanlığı. Düzensiz Göç. (2021c). <https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler>. (20.01.2021).

Hennebry, J. (2017). For their own good? Addressing exploitation of women migrant workers. *Ideas to Inform International Cooperation on Safe, Orderly and Regular Migration* (M. McAuliffe and M. Klein Solomon, eds.). IOM, Geneva.

IOM. (2011). Glossary on Migration. No. 25, 2nd Edition, Cenevre/İsviçre.

IOM. (2019a). World Migration Report 2020. Cenevre/İsviçre.

IOM. (2019b). Glossary on Migration. No. 34, Cenevre/İsviçre.

IOM. (2021). World Migration Report 2021. McAuliffe, M. ve A. Triandafyllidou (Ed.), Cenevre/İsviçre.

Kontos, M. (2011). Between Integration and Exclusion: Migrant Women in European Labor Markets. Migration Policy Institute, www.migrationpolicy.org/article/betweenintegration-and-exclusion-migrant-women-european-labor-markets. (17.02.2021).

Panos Europe Institute ve UNAOC (United Nations Alliance of Civilizations). (2014). Media-Friendly Glossary on Migration. Panos Europe Institute, UNAOC, Open Society Foundations.

Sihhat Projesi. (2021). <http://www.sihhatproject.org/faaliyetler.html>. (20.02.2021).

Türk Kızılay. (2020a). Suriye İnsani Yardım Operasyonu. Türk Kızılay Göç Hizmetleri Direktörlüğü.

Türk Kızılay. (2020b). Toplum Merkezi Uygulama El Kitabı. Türk Kızılay Toplum Temelli Göç Programları Koordinatörlüğü, Türkiye Kızılay Derneği, Ankara.

UNFPA. (2021). Five reasons migration is a feminist issue. <https://www.unfpa.org/news/five-reasons-migration-feminist-issue>. (17.02.2021).

UNHCR. (2021a). MID-YEAR TRENDS 2020. <https://www.unhcr.org/statistics/unhcrstats/618ae4694/mid-year-trends-2021.html>. (12.12.2021).

UNHCR. (2021b). Conditional Cash Transfers for Education (CCTE) Programme for Refugee Children. Global Compact on Refugees. <https://globalcompactrefugees.org/article/conditional-cash-transfers-education-ccte-programme-refugee-children> (17.02.2021).

United Nations Department of Economic and Social Affairs Population Division. (2020). International Migration 2020 Highlights (ST/ESA/SER.A/452).

4/4/2013 tarihli ve 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6458.pdf>. (19.12.2021).

22/10/2014 tarihli Geçici Koruma Yönetmeliği. <https://mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=20146883&MevzuatTur=21&MevzuatTertip=5>. (19.12.2021).